

# Kjønnsperspektiv på og i rettsøkonomi

Jukka Mähönen

## 14.1 Innledning

Rettsøkonomi er et fag<sup>1</sup> som handler om hvordan normative begrensninger, for eksempel forskjellige rettsregler, sosiale normer samt politiske og økonomiske institusjoner, påvirker menneskelig atferd.<sup>2</sup> Rettsøkonomi kombinerer økonomiske og juridiske forskningstradisjoner. Forskningen innenfor rettsøkonomi retter seg spesielt mot markedene og hvordan de former samfunnet og forholdet mellom borgerne, samt hvordan regulering påvirker markedene og omvendt. Tre store forskningsfelt innen

- 
- 1 I kapitlet legges til grunn at leseren har basiskunnskaper om rettsøkonomi. Om rettsøkonomi se f.eks.: Louisa Børresen, Andrea Dahlum og Joachim Thøgersen, *Rettsøkonomi: En eksamensrettet innføring*, Gyldendal, 2020; Erling Eide og Endre Stavang, *Rettsøkonomi*, 2. utgave, Cappelen Damm, 2018. De ledende internasjonale lærebøkene i rettsøkonomi er for eksempel Robert B. Cooter Jr. og Thomas Ulen, *Law and Economics*, 6. utgave, Pearson, 2014; A. Mitchell Polinsky, *An Introduction to Law and Economics*, 5. utgave, Wolters Kluwer, 2019. Hvis ikke noe annet er oppgitt, finnes grunnteoriene i rettsøkonomi som det henvises til i dette kapitlet, i disse lærebøkene, særlig i boken til Eide og Stavang.
  - 2 Regulering er derfor ikke bare retten, men totaliteten og kompleksiteten av forskjellige typer begrensninger som påvirker atferd. Dette er beslektet med det rettsantropologi kaller «rettspluralisme», se Anne Hellum, Kristin Bergtora Sandvik og May-Len Skilbrei, kapittel 13 i denne boken, og også Anne Griffiths, «Legal Pluralism» i Reza Banakar og Max Travers (red.), *An Introduction to Law and Social Theory*, Hart Publishing, 2002, s. 289–310.

Sitering: Mähönen, J. (2022). Kjønnsperspektiv på og i rettsøkonomi. I I. Ikdahl, A. Hellum, J. Asland, H. Bruserud, M. A. Hjort, B. G. Jonassen og M.-L. Skilbrei (red.), *Kjønn og rett: Kvinne-, kjønns- og likestillingsperspektiver i jusstudiet* (Kap. 14, s. 393–426). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.164.ch14>  
Lisens: CC BY-NC-ND 4.0

økonomien, og dermed også rettsøkonomien, er pristeori, velferdsteori og *public choice*-teori.<sup>3</sup>

Ettersom forholdet mellom borgerne i et samfunn styres av normer og institusjoner, for eksempel kontraktsrettslige og erstatningsrettslige normer og markedsregler, må det tas hensyn til virkningen av disse normene og institusjonene. Akkurat som økonomifaget generelt er rettsøkonomi etter sin natur metodisk både teoretisk og empirisk: Teorien utvikles med utgangspunkt i grunnleggende forestillinger om økonomi, særlig mikroøkonomi og økonometri, mens empirien særlig består i anvendelse av kvantitativ og statistisk analyse.

Rettsøkonomi benytter generelt en konvensjonell<sup>4</sup> økonomisk tilnærming til rettsanalyse,<sup>5</sup> basert på den samme liberale politiske filosofien til Jeremy Bentham og J.S. Mill som normative rettferdighetsteorier, med fokus på ressursfordelingen i et samfunn.<sup>6</sup> Dessuten er rettsøkonomi, i liberalismens og den konvensjonelle økonomis ånd, basert på *individualisme* og *rasjonalitet*.<sup>7</sup> I prinsippet betraktes enkeltmennesker som like, og i lærebøkene har *kjønn* derfor ikke noen dominerende rolle i konvensjonell rettsøkonomi. Dette betyr imidlertid ikke at man i moderne økonomi helt ser bort fra kjønn. Når det legges stadig mer vekt på samfunnsmessige og økonomiske begrensninger som er påført svakere parter som følge av maktubalanse i samfunnet og markedene, blir også kjønn og kjønnsbaserte normer viet stadig mer interesse. Som eksempel kan man nevne økonomiske analyser vedrørende omsorg for barn, eldre og andre sårbare grupper.<sup>8</sup>

3 David Friedman, «Law and Economics», i Palgrave Macmillan (red.) *The New Palgrave Dictionary of Economics*, Palgrave Macmillan, 1987, s. 1. DOI: [https://doi.org/10.1057/978-1-349-95121-5\\_693-1](https://doi.org/10.1057/978-1-349-95121-5_693-1).

4 Selv om det er en forbindelse mellom rettsøkonomi og nyklassisk økonomi, bruker jeg i dette kapitlet uttrykket konvensjonell økonomi for å beskrive den tradisjonelle hovedstrømmen i økonomi som et fag, i stedet for nyklassisk økonomi, et begrep som ofte (mis)brukes.

5 Jeanne M. Dennis, «Lessons of Comparable Worth: A Feminist Vision of Law and Economic Theory», *UCLA Women's Law Journal*, vol. 4, 1993, s. 1–36, 16–17.

6 Se flere detaljer hos Eva-Maria Svensson, kapittel 12, i denne boken.

7 Se Alice Belcher, «A Feminist Perspective on Contract Theories from Law and Economics», *Feminist Legal Studies*, vol. 8, 2000, s. 29–46, 33.

8 Se Kari Wærness, «The Invisible Welfare State: Women's Work at Home», *Acta Sociologica*, vol. 21, 1978, s. 193–207; Susan Himmelweit, «The prospects for caring: Economic theory and policy analysis», *Cambridge Journal of Economics*, vol. 31, nr. 4, 2007, s. 581–599; Andrew Cumbers, John Davis og Robert McMaster, «Theorizing the Social Provisioning Process Under Capitalism:

I norsk og nordisk sammenheng er det viktig å ha for øye at rettsøkonomi er et fagfelt som oppstod i USA. I USA har rettsøkonomi først og fremst utviklet seg ved University of Chicago, og det i så stor grad at den har blitt omtalt som «Chicago-skolen». I fotsporene til fagfolk som Ronald Coase, Gary Becker, Guido Calabresi og Richard Posner har rettsøkonomi blitt utvidet til å omfatte ulike rettsområder i et slikt omfang at de fleste av fakultetets medlemmer ble engasjert i arbeidet med dette.<sup>9</sup> I USA har rettsøkonomisk forskning blitt beskyldt for å være anti-egalitær og finansiert av organisasjoner som motarbeider kamp for likestilling og sosial rettferdighet.<sup>10</sup> Det er ikke overraskende at den feministiske kritikken mot rettsøkonomien har vært sterk. Kritikken retter seg direkte mot den konvensjonelle økonomiens grunnpremisser og hvordan den ser på de samfunnsmessige målene for regulering av markeder og menneskelig interaksjon.<sup>11</sup>

I Norge og i Norden generelt er rettsøkonomiens rolle svært forskjellig fra i USA. For det første er fagfeltet ikke finansiert i særlig stor grad av private aktører, men konkurrerer med andre fag om ressurser på statlig finansierte universiteter. For det andre er kritikken i Norge vedrørende kjønnsulikhet ikke rettet mot økonomi som fagfelt, men mot de dominerende makt- og markedsstrukturene.<sup>12</sup>

I dette kapittelet vil jeg derfor ikke begrense diskusjonen av kjønn i rettsøkonomifaget til feministisk kritikk av rettsøkonomifaget i USA. Jeg vil heller diskutere betydninger av kjønn i transaksjoner både i og utenfor markedet, hvordan rettssystemet påvirker den sosioøkonomiske stillingen til mennesker av ulike kjønn, og hvordan økonomifaget på en bedre

---

Developing a Veblenian Theory of Care for the Twenty-First Century», *Journal of Economic Issues*, vol. 49, nr. 2, 2015, s. 583–590.

9 Cass R. Sunstein, «On Academic Fads and Fashions», *Michigan Law Review*, vol. 99, 2001, s. 1251–1264, s. 1256.

10 Martha T. McCluskey, «Law and Economics Against Feminism», i Deborah Brake, Martha Chamallas og Verna Williams (red.), *The Oxford Handbook of Feminism and Law in the United States*, Oxford Handbooks Online, juni 2021. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780197519998.013.20.

11 I tillegg til McCluskey, 2021, se Marianne A. Farber og Julie A. Nelson (red.), *Feminist Economics Today: Beyond Economic Man*, University of Chicago Press, 2003; Margunn Bjørnholt og Ailsa McKay (red.), *Counting on Marilyn Waring: New Advances in Feminist Economics*, 2. utgave, Demeter Press, 2014.

12 Se for eksempel Beate Sjøfjell, kapittel 7 i denne boken, om aksjeselskaper.

måte kan inkludere kjønnsperspektiver. Dette kapittelet handler derfor ikke primært om feministisk økonomisk teori.<sup>13</sup>

Kapittelet er bygget opp slik:

I punkt 14.2 diskuterer jeg noen av den konvensjonelle økonomiske teoris hovedpostulater knyttet til tenkning om prisdannelse og markeder, og hvordan de påvirker rettsøkonomiens syn på regulering. Oppmerksomheten rettes mot pristeori og dens forhold til velferdsøkonomi, altså hvordan markedene skal organiseres for å få effektiv fordeling av ressursene i et samfunn. Dette er spørsmål som er viktige for å lære om rettsøkonomi og dens svakheter sett i et kjønnsperspektiv.

I punkt 14.3 gir jeg en kort beskrivelse av et hovedpremiss i den konvensjonelle økonomien, *homo oeconomicus*, forestillingen om en rasjonell mann. Jeg forklarer hvorfor konvensjonell økonomi kan betraktes som en ikke-kjønnsnøytral praksis, og hvilke nye synspunkter en feministisk tilnærming kan gi til økonomisk tenkning og til rettsøkonomien. Et sentralt angrepspunkt for kjønnsbasert kritikk er den konvensjonelle økonomiens forestilling om mennesket som en rasjonell mann og menneskelig rasjonalitet som rasjonell mannlighet.

I punkt 14.4 presenterer jeg kjønnsbaserte tilnærminger til konvensjonell økonomisk teori. Oppmerksomheten rettes her mot betydningen av eiendomsrettigheter og deres betydning for fordeling av ressurser i et samfunn.

I punkt 14.5 gir jeg eksempler på konvensjonell økonomisk argumentasjon og den feministiske kritikken mot denne, med fokus på spørsmål som gjelder eiendomsrett, menneskelige relasjoner, kontrakter og erstatning.

Kapittelet avsluttes med et sammendrag.

---

13 Om feministisk økonomi se primært Lourdes Beneria, Günseli Berik og Maria Floro, *Gender, Development and Globalization: Economics as if All People Mattered*, Routledge, 2015. Om en feministisk tilnærming til økonomi se Marianne A. Farber og Julie A. Nelson (red.), *Beyond Economic Man: Feminist Theory and Economics*, The University of Chicago Press, 1993.

## 14.2 Økonomisk teori og rettslig analyse

Ryggraden i konvensjonell økonomi<sup>14</sup> er *pristeorien*: Samfunnsforholdene anses for å være resultater av markedshandlinger basert på likevekt mellom tilbud og etterspørsel, og verdisetningen av nytte og kostnader baseres på denne likevekten. En endring i reglene som styrer transaksjonene – enten gjennom lovendring eller endring i kontraktsvilkårene – vil uunngåelig påvirke kostnadene og nytten som fås fra dem. Derfor vil en lovpålagt endring i vilkårene i en kontrakt alltid resultere i endring av markedsprisen, endring i verdisetningen av goder og endring i fordelingen av ressurser mellom borgerne i samfunnet.<sup>15</sup>

Dette synet har imidlertid sine begrensninger når vi står overfor menneskelige interaksjoner. For det første skiller det mellom transaksjoner i og utenfor markedet. Økonomisk analyse basert på de vestlige rettssystemene og de sosiale normene som den har blitt utviklet i, ser transaksjoner som markedstransaksjoner av overførbare formuesgoder for økonomisk gevinst. Den har vansker med å gjenkjenne transaksjoner utenfor markedet, for eksempel ved foreldres omsorg for barn.<sup>16</sup> Markedet er derfor ikke en nøytral og separat sfære som eksisterer utenfor samfunnet, men en mekanisme som forstyrrer prising – og bredere: oppfatningen – av både markedsvarer og goder som ikke omsettes på et marked.

For det andre forutsetter økonomien at individualistisk rasjonelle mennesker verdsetter tingene rundt seg som gjenstander som kan utveksles, som har en pris og derfor en verdi. Ting som ikke kontrolleres av et individ eller et firma og dermed ikke kan utveksles, har ingen pris og dermed ingen verdi knyttet til seg: For eksempel har miljøet rundt oss en pris først når det er etablert rettigheter<sup>17</sup> til det, av en type som kan omsettes på markedet.<sup>18</sup> Eksempel kan være eiendomsrett til vann som

14 Slik det også er når det gjelder bedriftsregnskap, se Gray, 1992, s. 402. Problemene som beskrives her, finnes også i selskapsretten der det legges stor vekt på regnskap. Se Beate Sjøfjell, kapittel 7 i denne boken.

15 Friedman, 1987, s. 2.

16 Himmelweit, 2007.

17 I internasjonal litteratur «property rights». Se Guido Calabresi og Douglas Melamed, «Property Rules, Liability Rules and Inalienability: One View of the Cathedral», *Harvard Law Review*, vol. 85, 1972, s. 1089–1128.

18 Rob Gray, «Accounting and Economics: The Psychopathic Siblings: A Review Essay», *The British Accounting Review*, vol. 22, 1990, s. 373–388, s. 377, 382.

brukes til produksjon og forbruk, rettigheter til fiske og jakt, samt utvinningsrettigheter til mineraler.<sup>19</sup> Når det er snakk om verdien av naturressurser for familier, blir disse imidlertid ofte oversett til ugunst for kvinner – særlig kvinner i marginaliserte posisjoner.<sup>20</sup>

Forutsetninger om individuell rasjonalitet er grunnlaget for hele rettsøkonomien, som tradisjonelt omfatter fire separate, men beslektede forsknings- og utdanningsmål: (1) å *forutsi* de individuelle atferdseffektene av rettsregler, (2) å *fastlegge* normativt hvilke rettsregler som er økonomisk effektive (effektive her i betydningen effektiv fordeling av ressurser i et samfunn), (3) å *anbefale* hva rettsreglene burde være, og (4) å *forutse* hva rettsreglene vil være i fremtiden hvis lovgiverne opptrer rasjonelt.<sup>21</sup> Ettersom økonomisk teori har problemer med å verdsette goder som ikke har markedsverdi, lykkes den ikke med å tilby en effektiv løsning av ressursallokering i samfunnet.<sup>22</sup> Så om en markedstransaksjon mellom medkontrahentene forårsaker negative virkninger for samfunnet, for eksempel skader miljøet, blir dette ignorert av markedsmekanismen og ansett som anomalier, som kalles *eksternaliteter* i rettsøkonomien. Rettssystemet prøver å ta hensyn til eksternaliteter, men som et unntak. Miljøskader tas hensyn til via regulering som ofte innebærer at de prises og gis en verdi i markedene, for eksempel gjennom skattlegging eller handel med forurensningstillatelser. Det er også opprettet immaterielle rettigheter som skal fungere som insentiv til å skape, kommersialisere og utveksle informasjon, som ellers er offentlige varer som ikke kan markedsføres.<sup>23</sup> I individualistisk økonomisk tenkning basert på egeninteresse blir eksternaliteter imidlertid ikke ansett som særlig interessante.

Prising basert på balanse mellom tilbud og etterspørsel er ikke bare et spørsmål om effektiv verdivurdering. Det er også en beskrivelse av en

---

19 Se Eide og Stavang, 2018, s. 295–345.

20 Anne Hellum, «Over bekken etter vann? Retten til vann for livsopphold i Zimbabwe», i Hans Christian Bugge mfl. (red.), *Lov, liv og lære*, Universitetsforlaget, 2016, s. 255–270; Anne Hellum, «Engendering the human right to water and sanitation: Integrating the lived experiences of women and girls», i Malcolm Langford og Anna Russell (red.), *The Human Right to Water: Theory, Practice and Prospects*, Cambridge University Press, 2017.

21 Se Eide og Stavang, 2018, s. 21.

22 Marilyn Power, «Social Provisioning as a Starting Point for Feminist Economics», *Feminist Economics*, vol. 10, nr. 3, 2004, s. 3–19.

23 Se Eide og Stavang, 2018, s. 231–239.

viss idé om et godt samfunn, som er basert på *markeder* som stedet for samfunnsmessig interaksjon. Et slikt samfunn bygger på fri utveksling av goder som har verdi (inkludert ideer og innovasjoner), pris- og verdissatt på markedet. Hvis et gode ikke utveksles, har det ingen verdi for samfunnet. Velferden i samfunnet anses å være basert på denne utvekslingen av goder. Velferd anses for å bli skapt i prosesser som forstås som frivillig utveksling, der frie og individualistiske parter antas å øke sin gjensidige velferd relativt til deres stilling før utvekslingen. Effektiv fordeling av ressurser er grunnlaget for *velferdsøkonomien* og utvekslingsbasert fordeling.<sup>24</sup>

Det fremste formålet for velferdsøkonomien er *fordelingseffektiviteten*: fordelingen av ressurser til samfunnets høyest verdsette bruk. Effektivitetskonseptet som er mest relevant i økonomisk teori for effektiv allokering av individuelle markedsutvekslinger i en markedsammenheng, er *Pareto-effektivitet*. Pareto-forbedringer krever at alle som er involvert, skal få det bedre (eller i det minste skal ingen få det verre).<sup>25</sup> Én *potensiell* Pareto-forbedring kalles *Kaldor-Hicks-forbedring*: et tiltak som skaper store nok verdier på vinnernes hender til at taperne kan bli kompensert, skal gjennomføres. Så alle konkrete Pareto-forbedringer, for eksempel med markedstransaksjoner, er Kaldor-Hicks-forbedringer, men ikke alle Kaldor-Hicks-forbedringer er Pareto-forbedringer, for eksempel ved ekspropriasjon om ekspropriasjonserstatningen er mindre enn eierens verdsettelse.

Kaldor-Hicks er en måte å vurdere potensielle forbedringer fra offentlig tiltak på, for eksempel en rettsendring, opp mot et mål om effektivitet, og er mye brukt i velferdsøkonomi. Det utgjør et underliggende rasjonale for *kost-nytte-analyse* av regulering.<sup>26</sup> I økonomisk teori blir forstyrrelse av markedsprisene kalt *markedssvikt*, og dette skyldes normalt eksistensen av monopol, tvang, informasjonsunderskudd og de ovennevnte eksterneffektene. Fokuset ligger også på frivillige transaksjoner mellom frie personer. Regulering anses bare berettiget for å korrigere markedssvikt

24 Se Eide og Stavang, 2018, s. 95–130.

25 Om Pareto- og Kaldor-Hicks-effektivitet se Eide og Stavang, 2018, s. 109–112.

26 Se Eide og Stavang, 2018, s. 112–119. For en mer detaljert fremstilling se også Jules L. Coleman, «Efficiency, Utility, and Wealth Maximization», *Hofstra Law Review*, vol. 8, 1980, s. 509–551.

og primært for å øke konkurransen mellom individer. De problematiske sidene ved konvensjonell økonomisk teori ses tydeligst i idealet om markedskonkurransen om ressursene mellom selvstendige individer, i stedet for samarbeid i fellesskap, slik vi ser i eksempelet om markedsbasert og ikke-markedsbasert levering av omsorgstjenester.<sup>27</sup>

Regulering er imidlertid ikke alltid rasjonelt (sett fra en konvensjonell økonomisk synsvinkel), selv om menneskene bak den antas å være det. Gjennom den tredje viktige teorien ved siden av pristeori og velferdsteori, *public choice*-teorien, ble markedstenkingen innført i politikken, og dermed ble samfunnet kolonialisert av økonomisk teori: Også retten er en vare, et resultat av et politisk marked der interessegrupper søker private mål gjennom myndighetenes virkemidler. Imidlertid er midlene en gruppe er villig til å bruke på å få den retten den ønsker, ikke bare avhengig av verdien av retten for den gruppen, men også av gruppens evne til å løse samfunnsproblemet med det som er best for fellesskapet ved å få medlemmene til å bidra. Dermed vil ikke oppofrelsene på det politiske markedet nøyaktig gjenspeile verdien av loven for dem som berøres, og ineffektive lover – målt mot Kaldor-Hicks-effektivitet – som skader taperne i større grad enn de tjener vinnerne, kan godt tenkes vedtatt, og effektive lover kan godt slå feil.

Den mest opplagte implikasjonen av *public choice*-teorien er at lovene vil ha en tendens til å favorisere konsentrerte interesser på bekostning av spredte interesser, siden de førstnevnte lettere vil klare å skaffe penger fra sine medlemmer til å drive lobbyvirksomhet for de lovene de foretrekker.<sup>28</sup> Derfor kan de som har markedsmakten utvide denne til også å omfatte politisk makt, og dermed vil markedsmakten kolonialisere den demokratiske makten.

Normativt vil den økonomiske teorien vi har diskutert i rettøkonomien, basert på pristeori, velferdsteori og *public choice*-teori, presentere de veiledende prinsippene for organisering av produksjon og markeder, og mer generelt, samfunnet og dets antakelser, verdier og meninger som styrer politisk og sosial atferd.

---

<sup>27</sup> Se Himmelweit 2007; Cumbers mfl. 2015; se også Joan C. Tronto, *Caring Democracy: Markets, Equality, and Justice*. New York University Press, 2013.

<sup>28</sup> Friedman, 1987, s. 6.



I et kjønnsperspektiv er dette hovedsvakheten ved konvensjonell økonomisk teori, og den viktigste grunnen til det er den individualistiske oppfatningen av menneskeheten, der mennesker anses som *rasjonelle menn*.

### 14.3 Homo oeconomicus

Økonomisk teori er først og fremst en atferdsvitenskap. Det man er interessert i, er atferden til økonomisk aktive *aktører*, enkeltpersoner og grupper av enkeltpersoner som fungerer som en enhet (for eksempel som bedriftsaktør) hvis atferdsvalg er relevante for det økonomiske resultatet av en handlingssituasjon, beskrevet som likevekt mellom tilbud og etterpørsel i markedene. Alle økonomiske analyser av atferd på mikronivå er basert på implisitte eller eksplisitte teorier eller modeller vedrørende aktører i handlingssituasjonene. Analysene gjør antakelser om deltakernes verdier; deres ressurser, informasjon og meninger; deres evne til informasjonsbehandling; og deres interne mekanismer for strategivalg. Målet er å kunne slutte seg til den sannsynlige atferden til hver aktør i en situasjon og dermed det felles atferdsmønsteret.<sup>29</sup> Aktørenes valg avhenger av hvordan de oppfatter og vurderer nytten og kostnadene ved de ulike strategiene og de sannsynlige resultatene av dem.<sup>30</sup>

Når man analyserer disse aktørenes atferd, hviler den økonomiske teorien, og derfor rettsøkonomien, på tre hovedantakelser om aktørenes atferd: (1) Aktørene har rasjonelle preferanser for resultater som kan identifiseres og forbindes med verdier. (2) Individuelle aktører maksimerer nytten av valgene sine, og bedrifter maksimerer fortjenesten av produksjonen sin. (3) Aktørene opptrer uavhengig av hverandre, og valgene er basert på full og relevant informasjon.<sup>31</sup> Disse antakelsene er basert på

29 Elinor Ostrom, «The Institutional Analysis and Development Approach», i Edna Tusak Loehman og D. Marc Kilgour (red.) *Designing Institutions for Environmental and Resource Management*, Edward Elgar, 1998, s. 68–90, 70.

30 Gerard Radnizky, «Cost-Benefit Thinking in the Methodology of Research: the 'Economic Approach' Applied to Key Problems of the Philosophy of Science», i Gerard Radnizky og Peter Bernholz (red.) *Economic Imperialism: The Economic Approach Applied Outside the Field of Economics*, Paragon House, 1987, s. 283–334.

31 Eide og Stavang, 2018, s. 618–621. I detalj se E. Roy Weintraub, «Neoclassical Economics», i David R. Henderson (red.) *The Concise Encyclopedia of Economics*, Liberty Fund, Inc., 2002. <https://www.econlib.org/library/Enc1/NeoclassicalEconomics.html>.

en formell modell av en aktør, *homo oeconomicus*, den rasjonelle økonomiske mannen. Den ideelle typen av *homo oeconomicus* ble utviklet i nyklassisk økonomisk teori og spillteori, og brukes i konvensjonell økonomisk teori og rettsøkonomi: «økonomisk mann». Den økonomiske mannen – og det er en mann i rettsøkonomisk litteratur<sup>32</sup> – er den best tilpassede som overlever i et slikt konkurransepreget markedsmiljø som beskrevet i den forutgående delen.<sup>33</sup> Han er rasjonell, sterk, nøyaktig, individuell, selvstendig og selvsikker, maskulin – noe helt annet enn de feminine «andre»<sup>34</sup> som er irrasjonelle og ulogiske, svake, vage, ubestemte og ettergivende.<sup>35</sup>

Begge disse beskrivelsene av maskulin og feminin menneskenatur er selvfølgelig stereotyper, men samtidig forsøk på å forstå tankegangen bak idealtypen den økonomiske mannen som råder grunnen ved forståelsen av menneskelig rasjonalitet og individualitet. Individuell autonomi, ønsket om å beskytte privat eiendom og forsøket på å øke sin personlige makt og rikdom, er hans karakteristiske egenskaper.<sup>36</sup> Han vet hva som vil maksimere hans nytte eller tilfredshet i livet, og er motivert til å søke det. Preferansene hans er stabile, men alltid begrensede ved at tilfredsstillelsen av noen ønsker må komme på bekostning av andre. Han er verken naturlig overlegen eller underlegen andre økonomiske menn, men på likefot med dem. Det er derfor ingen svakere eller sterkere parter hvis de ikke påvirker de andre aktørenes atferd med for eksempel tvang, som er en markedssvikt som må korrigeres.

Primært er han en markedsaktør. Han verdsetter sine preferanser (det han liker og misliker) basert på viljen til å betale for dem i markedet. Sammen skaper de rasjonelle mennene etterspørsel for sine preferanser som prises på markedet gjennom likevekt mellom deres etterspørsel og

32 Se for eksempel Friedman, 1987, der en økonomisk aktør alltid er en mann.

33 Ostrom, 1998, s. 70–71.

34 Om kvinner som «andre», se Jane Ussher, *Women's Madness: Misogyny or Mental Illness*, Harvester Wheatsheaf, 1991.

35 Belcher, 2000, s. 34.

36 Ronnie Cohen, «Feminist Thought and Corporate Law: It's Time to Find Our Way Up From the Bottom (Line)», *American University Journal of Gender, Social Policy & the Law*, vol. 2, nr. 1, 1993, s. 1–36, 23.

tilbudet av preferansene. Hans verdenssyn er dominert av markedstransaksjoner og byttehandel.<sup>37</sup>

I feministisk kritikk av økonomisk teori og rettsøkonomi er et hovedangrepspunkt dette synet på enkeltpersoner som rasjonelle, økonomisk frie, eiendomsbesittende menn. I henhold til kritikken er det å ignorere hvordan kjønn, etnisitet og sosial status definerer vår stilling i markedet og i samfunnet som helhet, teoriens grunnleggende svakhet. Den økonomiske stillingen til medlemmene i en familie er ikke nødvendigvis balansert, noe som påvirker ikke bare ekteskap og barneomsorg, men også arbeidsmarkedet, for eksempel arbeidsvilkårene i kvinne- og mannsdominerte bransjer.

Kritikken er også rettet mot den individualistiske ideen om menneskelig samarbeid, redusert til markedstransaksjoner, som ofte ignorerer de viktige relasjonene i samfunnet som ikke er markedsbaserte. Transaksjonene i et samfunn er ikke bare basert på markedstransaksjoner, men også på deling og omsorg. Det er ikke alle relasjoner i en familie som er markedsbasert, selv om ekteskapslovgivningen har en tendens til å fokusere på økonomiske forhold mellom ektefellene og ved oppløsning av ekteskapet gjennom død eller skilsmisse.

Når man analyserer feministiske perspektiver på økonomisk teori og rettsøkonomi, er det viktig å forstå dem både som generelle motargumenter mot konvensjonelle postulater i den økonomiske teorien – som andre alternative tilnærminger til konvensjonell økonomisk teori – og som feministiske argumenter. Derfor kan kritikken mot den idealtypiske økonomiske mannen ses på både som generell kritikk, uavhengig av kjønn, og som feministisk kritikk, som tydelig kjønnsbasert, med fokus på rollen og stillingen til kvinner i transaksjoner både i og utenfor markedet.

Det teoretiske nivået på og dybden i kritikken varierer også. Noen feministiske teoretikere er tilbøyelige til å avfeie hele den økonomiske teorien, både de normative og positive formene for analyse, som «malestream»<sup>38</sup> og derfor avvise all slags økonomibasert prediksjon uansett hvor objektivt og vitenskapelig det gir seg ut for å være. Andre mener at

37 Wieggers, 1992, s. 170.

38 *Malestream* er et uttrykk fra feministisk teori som beskriver forskning der et mannlig perspektiv gjøres universelt, jf. også uttrykk som «den mannlige norm».

selv om økonomisk analyse basert på pristeori og velferdsteori kan være et utgangspunkt som sådan, vil resultatene på grunn dens maskuline utgangspunkt alltid være partielle og begrensede, og at en mer «sosiologisert», kontekstuell og empirisk sensitiv form for analyse kan være nyttig i enkelte sammenhenger.<sup>39</sup>

I den følgende delen gir jeg eksempler på det sistnevnte – hvordan feministiske tilnærminger kan berike økonomisk analyse og gjøre den mer sensitiv for kjønn og menneskelige fellesskap. For det første diskuterer jeg rollen til privat eiendomsrett i økonomisk tankegang og hvordan den er koblet til den økonomiske mannen. Deretter diskuterer jeg utfordringene i velferdsøkonomien.

## 14.4 Kjønnsperspektiv i økonomiske og juridiske problemer

### 14.4.1 Hvordan rettigheter bør styres

For å muliggjøre markedstransaksjoner må vi vite hvem som har rådigheten over det som utveksles.<sup>40</sup> For å overføre eierskap til en ting må selgeren inneha retten til overføring. Avhengig av retten som kommer til anvendelse og kontraktuell forføyning over rettighetene, kan eierskapet tilhøre én part eller være delt mellom ulike aktører.<sup>41</sup> Det som er viktig, er at vi vet hvem som har rådigheten, og dermed retten til å overføre den og ha fordelene ved å utnytte den. I henhold til konvensjonell rettsøkonomi er en av de mest fundamentale forutsetningene for et velfungerende marked at rettigheter er godt definert.<sup>42</sup> En av de mest berømte økonomiske teoriene er «*allmenningens tragedie*» av Garrett Hardin.<sup>43</sup> Hvis rettighetene ikke er godt etablert, vil det i henhold til denne teorien utvikle seg til en konkurranse om å utnytte en felles ressurs etter prinsippet om at den som kommer først til mølla, får først male. Dette fører til overforbruk av ressursen (for eksempel felles beite eller fiske), og gir ikke noe insentiv til

39 Wieggers, 1992 s. 206.

40 Om rådigheter se Eide og Stavang, 2018, s. 62–64.

41 Se Eide og Stavang, 2018, s. 165–166.

42 Se Eide og Stavang, 2018, s. 167–171.

43 Garrett Hardin, «The Tragedy of Commons», *Science*, vol. 162, nr. 3859, 1968, s. 1243–1248.

å investere for å forbedre ressursen (siden noen andre kunne bruke den gratis uten å betale investorens kostnader). Allmenningens tragedie er brukt som argument for privat eiendomsrett: Hvis eiendomsrettighetene er klart definert, må du betale eieren hvis du ønsker å bruke ressursen. På den annen side kan du nyte fruktene av investeringene i eiendommen.

## 14.4.2 Fra økonomiske menn til samarbeidende mennesker

Elinor Ostrom har utfordret den konvensjonelle økonomiske teorien som hevder at privat eiendomsrett er mer økonomisk effektivt enn felles eiendomsrett. I stedet for å gjøre noe med den antatte allmenningens «tragedie» gjennom privat eierskap for enkeltpersoner foreslår hun, basert på empiriske undersøkelser, felleskapet som oppstår blant brukere av en ressurs som utgangspunkt for kollektiv handling.<sup>44</sup> Slik utfordrer hun også økonomenes syn på samfunnet som bare et sted for markeds-transaksjoner. I stedet for å være et økonomisk «problem» kan allmenningen betraktes mer som et samfunnsparadigme basert på samarbeid i fellesskap.

I boken sin identifiserte Ostrom åtte «designprinsipper» for stabil lokal forvaltning av felles ressurser:<sup>45</sup>

- Klart definert (klar definisjon av innholdet i den felles ressursen og effektiv utestengning av eksterne aktører uten rettigheter)
- Disponering og avsetning av felles ressurser som er tilpasset lokale forhold
- Kollektive beslutningsordninger som lar de fleste som avsetter ressurser delta i prosessen for beslutningstaking
- Effektiv overvåking utført av noen som er en del av, eller som er ansvarlige overfor, dem som avsetter ressursene

44 Elinor Ostrom mfl., «Revisiting the Commons: Local Lessons, Global Challenges», *Science*, vol. 284, nr. 5412, 1999, s. 278–282.

45 Elinor Ostrom, *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*, Cambridge University Press, 1990.

- Graderte sanksjoner for de som avsetter ressurser og bryter felleskapets regler
- Mekanismer for konfliktløsning som er rimelige og enkle å bruke
- Selvbestemmelse i samfunnet anerkjent av myndigheter på høyere nivå
- Når det gjelder større felles ressurser: organisering i form av flere lag av sammenknyttede enheter med små lokale felles ressurser på grunnplan

Disse grunnleggende prinsippene har senere blitt modifisert og utvidet til å omfatte flere andre variabler som antas å påvirke suksessen til egenorganiserte styringssystemer, inkludert effektiv kommunikasjon, intern tillit og gjensidighet samt egenarten ved ressursystemet som helhet.<sup>46</sup>

Det som kanskje er viktigst, er at søkelyset på kollektivet utfordrer den grunnleggende forutsetningen for den økonomiske teorien som ble utviklet på 1700- og 1800-tallet: den økonomiske mannen, som vår konvensjonelle økonomiske teori og rettsøkonomi er basert på. Muligheten for kollektiv handling viser at mennesker essensielt sett ikke er de egoistiske, nyttemaksimerende individene, de rasjonelle økonomiske menn, som konvensjonell økonomi antar at de er. Mennesker har mange flere og komplekse egenskaper, som har konsekvenser for den økonomiske aktiviteten og for livet. Mens folk utvilsomt er egennyttige og konkurransepregede i mange aspekter av livet, slik konvensjonell økonomisk teori hevder, er de *også* sterkt opptatt av rettferdighet, deltakelse, sosiale forbindelser og anerkjennelse fra sine likemenn og -kvinner. Alle disse menneskelige trekkene ligger i hjerterøttene hos alminnelige mennesker. Likevel ser de fleste økonomer slike trekk som mindre viktige for markedstransaksjoner, den høyt vurderte «hovedakten» for å skape rikdom, fordi de har en tendens til ikke å samsvare med den grunnleggende logikken til *homo oeconomicus* og økonomisk markedsteori.<sup>47</sup>

46 Janssen Poteete og Elinor Ostrom, *Working Together: Collective Action, the Commons, and Multiple Methods in Practice*, Princeton University Press, 2010.

47 David Bollier, «Global Citizenship: Plausible Fears and Necessary Dreams», s. 3, april 2014. [https://greattransition.org/images/Bollier\\_Commons\\_as\\_a\\_Template\\_for\\_Transformation.pdf](https://greattransition.org/images/Bollier_Commons_as_a_Template_for_Transformation.pdf).

Kvinnerettslig teori har diskutert denne tematikken i afrikansk sammenheng, der «felleseiendom» har stor betydning for fattige kvinner som ikke har private rettigheter til jord.<sup>48</sup> Samtidig har utviklingspolitikk, også norske initiativ, fokusert på konvensjonell økonomisk teori i sin vektlegging av behovet for enkle, rettslige prosedyrer for å registrere, omsette og pantsette private eiendommer som en del av veien til økonomisk utvikling.<sup>49</sup>

En talsperson for en *homo oeconomicus*-tilnærming antar at aktørene har komplette og velordnede preferanser og fullstendig informasjon, og at de foretar valg for å maksimere sin netto forventede avkastning. Alle disse antakelsene er kontroversielle fra et økonomisk synspunkt. Mange institusjonelle økonomer, ikke bare Ostrom, anlegger et bredere syn på rasjonalitet hos individuelle aktører, for eksempel at et rykte for å være pålitelig og tillitsverdig kan forstås som nytte, eller anvendelse av tid og ressurser til å etablere og opprettholde relasjoner som kostnad.<sup>50</sup> *Homo oeconomicus* er imidlertid konstruert som om han hadde komplett informasjon om alle relevante variabler. I sterkt konkurransepregede miljøer blir enkeltpersoner som greier seg ofte ansett for å kunne maksimere noen viktige variabler forbundet med overlevelse, for eksempel profit eller egnethet. Begrenset maksimering kan være en adekvat beskrivelse av atferd kun i enkle beslutningssituasjoner med komplett og nøyaktig informasjon generert av institusjoner.<sup>51</sup> I tillegg har den antatte risikonøytraliteten til rasjonelle individer integrert i standarden for den økonomiske mannen en tendens til å gjenspeile idealtypiske maskuline holdninger til risiko, heller enn feminine. I stedet for risikonøytralitet har for eksempel noen feministiske teoretikere foreslått en standard for «fornuftig risikoavers person» som alternativ.<sup>52</sup>

48 Se f.eks. Ingunn Ikdahl mfl., «Human rights, formalisation and women's land rights in southern and eastern Africa», *Studies in Women's Law*, nr. 57, 2005, Universitetet i Oslo. <https://www.jus.uio.no/iior/forskning/omrader/kvinnerett/publikasjoner/skriftserien/dokumenter/noradrapport.pdf>.

49 Ingunn Ikdahl, *Securing women's homes: The dynamics of women's human rights at the international level and in Tanzania*. Doktorgradsavhandling, Universitetet i Oslo, 2010.

50 Ostrom 1998, s. 71.

51 Ostrom, 1998, s. 71.

52 Diane Klein, «Distorted Reasoning: Gender, Risk-Aversion and Negligence Law», *Suffolk University Law Review*, vol. 30, 1997, s. 629–670. Om problemene med risikonøytralitet ved

Vi bør legge til grunn at mennesker ikke er perfekte eller enkelt kan defineres. Samfunnet kan ikke være sikker på at menneskers vurderinger av nytte og kostnader er ufeilbarlige, og det er usikkert om mennesker lærer av feil som begås. Individmodeller som rommer feilbarlighet og evnen til å lære, er gjerne mer treffende enn *homo oeconomicus*. Forskjellige institusjonelle ordninger for å styre og forvalte felles ressurser kan tilby ulike muligheter til å lære.<sup>53</sup> Konklusjonen om effektiviteten av kollektiv handling som gis av institusjonelle økonomer, kan også tuftes på ideer om feminine verdsettelse basert på konsensus, samarbeid, omsorg og ansvar for og harmoni med naturen, til forskjell fra et rasjonelt maskulint fokus på skjønnsmessige private valg av autonome aktører og individualistiske mannlige preferanser generalisert som aggregering av preferanser basert på effektivitet og markedskonkurranse.<sup>54</sup>

### 14.4.3 Om eksternaliteter

I konvensjonell økonomisk teori er miljøet, og delvis samfunnet i seg selv, per definisjon *eksternt* i forhold til individer og bedrifter som gjennomfører transaksjoner i markedet. Ved analyser av forholdet mellom enkeltpersoner, bedrifter, markeder, samfunnet og miljøet anser konvensjonell økonomisk teori eksternaliteter som forurensning og samfunnsmessig urettferdighet som anomaliteter og unntak, ikke som en hovedregel for menneskelig aktivitet.<sup>55</sup> Selve miljøet anses som kapital («naturlig kapital»), en ressurs for produksjonsfaktorer, ikke som en forutsetning for selve eksistensen til mennesket, og derfor i høyeste grad som en «internalitet».<sup>56</sup>

Som et alternativ til denne forståelsen i konvensjonell økonomisk teori, kan imidlertid eksternaliteter bli sett på ikke som unntaket, men som

---

tilbud om forsikringsprodukter se Bull og Wilhelmssen, kapittel 6 i denne boken.

53 Ostrom, 1998 s. 70–71.

54 Se også Paula England, «The Separative Self: Androcentric Bias in Neoclassical Assumptions», i Marianne A. Ferber og Julie A. Nelson, *Beyond Economic Man: Feminist Theory and Economics*, University of Chicago Press, 1994, s. 37–43.

55 Bernard J. Reilly og Myroslaw Kyj, «Economics and Ethics», *Journal of Business Ethics*, vol. 9, nr. 9, 1990, s. 691–698, 6945696.

56 Gray, 1992 s. 403.



normen. Nesten hver eneste transaksjon kan sies å generere signifikante tredjepartseffekter, for eksempel for miljøet og fellesskapene der varene produseres eller forbrukes (for eksempel vil salget av personbiler i stedet for bruk av kollektive transportmidler føre til trafikk-korker, eller trendsetternes valg ha følger for tradisjonell forbrukeratferd). Hvis preferansene for enkeltmennesker ikke anses som eksogene, men som uunngåelig påvirket eller formet av sosial praksis og institusjoner, har hver lovlig transaksjon evnen til å forme eller forsterke fremtredende sosiale og kulturelle verdier. Feministiske bekymringer når det gjelder økonomisk teori, gjenspeiler de normative forutsetningene om verdien av verdighet, likhet, autonomi og hva som burde regnes som «skade».<sup>57</sup> Jeg diskuterer dette nærmere nedenfor i punkt 14.5.

#### 14.4.4 Er Pareto nok?

Det er imidlertid ikke bare den «økonomiske mannen» kritikken med kjønnsperspektiv retter seg mot; kritikken går dypere. Rettsøkonomien har en tendens til å se bort fra verdier og interesser som er viktige for kvinner og gjør det delvis gjennom dikotomien offentlig og privat.<sup>58</sup> Som eksempler nevnte jeg over omsorg som ikke er markedsbasert, og retten til vann som fellesskapsressurs. Kritikken kan utformes generelt mot syn på rasjonalitet som bygger på forenklete forståelser av de «riktige» målene og formålene med handling (for eksempel verdien av effektivitet eller rikdom), og som ser bort fra den sosiale konteksten for kjønnsulikhet.<sup>59</sup>

I stedet for å være sensitiv til den samfunnsmessige konteksten for ressursbruk, fremhever konvensjonell økonomisk teori aktørenes evne til *Pareto-effektiv* forhandling som beskrevet i punkt 14.2 over. Siden et Pareto-optimalt resultat hypotetisk sett bare vil gjøre at folk får det bedre, vil konvensjonell økonomisk teori anta at Pareto-effektivitetsstandarden er etisk og politisk ukontroversiell. Imidlertid har den en tendens til implisitt å anta at de valgene som foretas av partene i en transaksjon, er frivillige og autonome – med mindre de er tydelige resultater av tvang

57 Wieggers, 1992, s. 183.

58 Wieggers, 1992, s. 205.

59 Wieggers, 1992, s. 187.

eller direkte begrensninger. Ved å se bort fra de forskjellige gradene og typene av frihet basert på kjønn og sosial status som valgene foretas under, er en slik synsvinkel ikke i stand til å adressere den sosiale konteksten der ulikhet både direkte og indirekte begrenser, og systematisk påvirker, valg. Den konvensjonelle økonomiske teoriens avhengighet av å bruke villigheten til å betale som et mål på verdien knyttet til en frivillig transaksjon, unndrar seg de opplagte begrensningene som ligger i at rikdom er ulikt fordelt.<sup>60</sup> Fra et kjønnsperspektiv er det sentralt at Pareto ser bort fra ulikhetene i forhandlingsmakt, basert på strukturell kjønnsulikhet, noe som legitimerer et undertrykkende system ved å si at eksisterende ulikheter skyldes enkeltkvinnens svikt eller valg.<sup>61</sup> I stedet for fordelings effektivitet bør oppmerksomheten rettes mot rettferdig fordeling, noe som krever samfunnsmessige vurderinger av verdi i stedet for markedspriser.

Pareto-effektivitet tilslører også i hvilken grad kvinners valg gjenspeiler en strukturert ulikhet i levevilkårene. Økonomisk teori ser tradisjonelle kjønnskiller i arbeidsmarkedet som resultat av en frivillig og Pareto-effektiv utveksling, og ser bort fra rotfestede barrierer mot lik deltakelse av kvinner på arbeidsplassen, for eksempel ulik lønn, kjønnsdiskriminering og et kjønnssegregert arbeidsmarked, samt menns og mannsdominerte institusjoners avvisning av å legge til rette for, støtte og ta del i omsorg for barn. Teorien validerer og styrker markedsresultatene ved å presentere dem som konsensus, eller som følge av «frie» valg.<sup>62</sup>

#### 14.4.5 Rettferdig eller bare Pareto-effektivt?

Konvensjonell økonomisk teori ser også bort fra mange spørsmål som gjelder rettferdig organisering og fordeling av makt og rikdom i samfunnet. Det er grenser for hvordan ressursene kan omfordeles dersom dette skal skje som resultat av «frivillige» Pareto-effektive transaksjoner. Dette avhenger av en forhåndsbestemt fordeling av goder helt fra fødselen, som ikke nødvendigvis er rettferdig eller lik. Hvis nesten alle ressursene i

---

<sup>60</sup> Wiegers, 1992, s. 191.

<sup>61</sup> Wiegers, 1992, s. 205.

<sup>62</sup> Wiegers, 1992, s. 191–192.

samfunnet eies av en liten gruppe enkeltpersoner, er det strenge grenser for hvordan ressursene kan omfordeles via Pareto-effektive transaksjoner til dem som har mindre. Det som er enda viktigere, er at spørsmålet om rettferdig fordeling av rikdom og goder vanligvis betraktes som irrelevant for spørsmål om effektivitet. Dette gjenspeiler antakelsene i konvensjonell økonomisk teori om at Pareto-rammeverket for transaksjoner er nøytralt i en samfunnsmessig sammenheng. Det antas dermed at fordelingen av ressurser ikke er avhengig av at man løser komplekse etiske og fordelingsmessige spørsmål. Det kan også hevdes at spørsmålet om rettferdighet rett og slett ligger utenfor økonomenes ekspertise, men dermed sementerer man den nåværende fordelingen av makt og rikdom.

Ved å gjøre dette, ekskluderer konvensjonell økonomisk teori de inngående fordelingsstudier, for eksempel av fordelene ved en mer egalitær fordeling og de virkelige samfunnsmessige kostnadene ved de nåværende ulikhetene i et samfunn. Den utelater verdien av ønsker om fellesskap, kreativt arbeid og annet som ikke direkte kan måles i penger, eller som ikke direkte kan fanges opp på et marked som tilbud og etterspørsel. Som eksempel på temaer som ikke tas inn, kan man nevne sosial uro og risiko forbundet med dette for samfunnet og markedene, kriminalitet og misbruk av arbeidsstokken, problemer som rammer de mest sårbare, inkludert kvinner og barn, hardest.

Disse svakhetene er imidlertid ikke unntak fra teorien, men tilhører dens hovedtrekk.<sup>63</sup> Pareto-effektivitet er et verktøy for å bevare *status quo*, den tjener til å tilsløre og ufarliggjøre den konflikten som ligger latent i en ulik maktfordeling.<sup>64</sup> Forsøket på å gi normativ betydning til et valg, uten hensyn til valgets samfunnsmessige kontekst, kan systematisk svekke vår forståelse av situasjonen og de gjennomtrengende effektene av sosial ulikhet. Økonomenes eksklusive oppmerksomhet på effektivitet kan implisitt og på en kraftfull måte legitimere *status quo* i

---

63 Wieggers, 1992, s. 197.

64 Duncan Kennedy, «Distributive and Paternalist Motives in Contract and Tort Law, with Special Reference to Compulsory Terms and Unequal Bargaining Power», *Maryland Law Review*, vol. 41, 1982, s. 563–658, 603.

samfunnet og i markedet.<sup>65</sup> Som sådan er den en bremsekloss for krav om samfunnsreformer.

Spenningen mellom effektivitet og rettferdighet kan ses i en analyse av kontraktsretten, for eksempel regelen i de nordiske avtalelovene § 36 (se under i punkt 14.5.3).

## 14.5 Universell kommodifisering

### 14.5.1 Generelt

Ifølge feministisk kritikk er et hovedproblem med konvensjonell økonomisk teori den *universelle kommodifiseringen* eller kommersialiseringen, der alt i samfunnet dreier seg om salg, det være seg goder, ideer eller følelser.<sup>66</sup> Prinsipielt sett er alt til salgs i økonomisk teori: menneskelige organer, seksuelle tjenester, surrogattjenester. «Chicago-skolens» rettsøkonomi, som dominerer dette området over hele verden, representert ved nevnte pionerer som Ronald Coase, Richard Posner og Gary Becker, er basert på universell kommodifisering, som bygger på ideen om at alle ting som er ettertraktet, er varer – alle verdier kan omgjøres til kroner og øre, og alle sosiale interaksjoner kan forklares som markedstransaksjoner.<sup>67</sup>

Universell kommodifisering styrer den økonomiske tankegangen om eiendomsrett. Som motsetning til den tradisjonelle juridiske ideen om «umistelige rettigheter» – ting som kan gis bort, men ikke selges – for eksempel famøse eksempler som blod<sup>68</sup> og småbarn,<sup>69</sup> goder som i henhold til talspersoner for universell kommodifisering bør kunne selges og kjøpes.<sup>70</sup> Styrken i den økonomiske tankegangen kan ses i form av hvor

65 Wieggers, 1992, s. 198.

66 Se Margaret Jane Radin, *Contested Commodities*, Harvard University Press 1996; Himmelweit, 2013.

67 Richard A. Posner, *Economic Analysis of Law*, 4. utgave, Little, Brown and Company 1992; *Sex and Reason*, Harvard University Press 1992; Gary Becker, *A Treatise on the Family*, Harvard University Press 1981; Radin, 1996, s. 2.

68 Kenneth J. Arrow, «Gifts and Exchanges», *Philosophy & Public Affairs*, vol. 1, nr. 4, 1972, s. 343–362.

69 Elisabeth M. Landes og Richard A. Posner, «The Economics of the Baby Shortage», *The Journal of Legal Studies*, vol. 7, nr. 2, 1978, s. 323–348.

70 Margaret Jane Radin, «Market-Inalienability», *Harvard Law Review*, vol. 100, nr. 8, 1987, s. 1849–1937, 1850.

ofte de umistelige rettighetene gradvis har blitt utvannet av rettssystemer som for eksempel tillater kommersialisering av assistert befruktning og i det minste delvis legaliserer kommersielle tjenester for bloddonasjon og adopsjonstjenester. Ettersom USA er sentrum for både rettsøkonomien og den feministiske økonomiske teorien, er mange av disse problemene tett forbundet med amerikansk rettsdiskurs. Det er imidlertid en sterk tradisjon for kritikk mot universell kommodifisering også i Norge.<sup>71</sup>

Diskusjonen om kommodifisering reiser også større, generelle spørsmål som diskuteres i deler av feministisk diskurs, hvor «umistelighet» (utelukkelse av en rettighet fra markedet) ansees som et regelrett forsvar for «paternalisme». Ifølge denne kritikken er den konvensjonelle økonomiske analysen som forsvaret umistelighet – på grunnlag av økonomisk tenknings ideal om den rasjonelle mannen – i realiteten en videreføring av en paternalistisk tankegang.<sup>72</sup> Slik pionerene innen rettsøkonomi på erstatningsrettens område, Guido Calabresi og Douglas Melamed, fastslår: «rules of inalienability [do] not only ‘protect’ the entitlement; they may also be viewed as limiting or regulating the grant of the entitlement itself».<sup>73</sup> Den feministiske kritikken har argumentert for at umistelighetsreglene viser selve utilstrekkeligheten til et maskulint regime som bygger på besittelse og utveksling. Umistelighet – fjerning av visse ting fra markedet uavhengig av eierens ønsker – kan da forstås som det maskuline svaret på den innbilte skjørheten i feminin integritet – «slørets tvungne blyghet».<sup>74</sup>

## 14.5.2 Mannlige/kvinnelige relasjoner – privat/offentlig dikotomi

Som eksempel kan man ta rettsinstituttet ekteskap. I konvensjonell økonomi har «den virkelige historien» om kjønnsrelasjoner – om kvinners underordning til menn – ofte også blitt beskrevet som en transaksjon.

71 Wærness, 1978; Charlotte Koren, *Kvinnene i norsk økonomi*. Universitetsforlaget, 2012.

72 Schroeder, 1999, s. 418.

73 Calabresi og Melamed, 1972, s. 1093.

74 Schroeder, 1999, s. 420; med henvisning til Jeanne Lorraine Schroeder, *The Vestal and the Fasces: Hegel, Lacan, Property, and the Feminine*, University of California Press, 1998, s. 232–235.

Gjennom ekteskap har kvinner vekslet seksuell tilgang til kroppen sin, sin reproduktive evne, husarbeid og ofte sitt lønnsarbeid mot fysisk og økonomisk sikkerhet fra menn. Det å se på ekteskapet som en «handel» vil imidlertid feilaktig innebære å antyde at kvinner fikk det de «forhandlet om» i stedet for at de ble tvunget til å leve med det. Den tradisjonelle «garantien om livslang trygghet» for gifte kvinner har ofte betydd en inntekt på eksistensminimum eller mindre, og dessuten fysisk vold og kanskje død. Konseptet om «forhandling» indikerer også at kvinner var «frie» og likeverdige parter i slike ordninger. Men om ikke det er slik med de fleste, så har noen kvinner heller giftet seg av hensyn til økonomisk trygghet enn av kjærlighet, og det har de gjort fordi de har hatt få andre muligheter til å klare seg. Dessuten har ikke kvinner vært likeverdige deltakere i å utforme eller bestemme de begrensede muligheter de har hatt i livet.<sup>75</sup>

Ifølge feministisk kritikk er hovedproblemet i konvensjonell økonomisk teori at den ser bort fra kvinners virkelige stilling. Som alltid i den økonomiske debatten er «virkeligheten» et spørsmål om empirisk bevis. Det er imidlertid trygt å si at kvinner *tradisjonelt* har blitt holdt utenfor markedet til de frie økonomiske menn og har blitt overlatt til et ikke-kommersielt seksuelt, formerings- og hjemmerelatert arbeidsområde – typisk uten kompensasjon. Dette gjenspeiles også i kontraktsretten og ved skadeserstatning, som vi skal se senere. I et slikt idealtypisk bilde er det tilsynelatende arbeidsdeling mellom menn og kvinner:<sup>76</sup> Frie og rasjonelle menn tilhører den offentlige sfære med markedstransaksjoner, betalt arbeid (med fagforeninger ledet av menn), deltakelse i staten og styring av samfunnet. Kvinner tilhører den private familiesfære med regulert seksualitet, reproduksjon til lav kostnad, arbeidskraft i hjemmet og billig reservearbeidskraft (til bruk for eksempel i krisesituasjoner som krig og pandemi). Fremveksten av kapitalismen (og den konvensjonelle økonomiske teorien) på 1800-tallet bidro ikke bare til å fremmedgjøre arbeiderne fra arbeidet (ved å gjøre dem til produksjonsfaktorer, noe som også har skjedd med miljøet), men også til å skille kommersielt forbruk

---

75 Wieggers, 1992, s. 190.

76 Wieggers, 1992, s. 198–199.

fra produksjon, familier fra den produktive økonomien og reproduksjon fra den resulterende markedsbaserte offentlige sfære.<sup>77</sup>

Ubetalt husarbeid og annet usynlig kvinnearbeid i samfunnet står sentralt i både feministisk økonomisk teori og kvinneverettslig teori.<sup>78</sup> Ubetalt husarbeid, dets omfang, fordeling og sammensetning, gir rom for kritisk analyse, både av hvordan slikt arbeid kan vurderes som Pareto-effektive kontrakter (se punkt 14.5.3 om kontrakter) og av hvordan man måler og verdsetter dets rolle i samfunnet (se punkt 14.5.4 om erstatningsrett). Å erstatte husarbeid med markedsbasert arbeid for å lage måltider og ta seg av barn betyr ikke bare økt kommersialisering av familiesfæren, men også mer fundamentale endringer i markedets rolle i den private sfære. Arbeidet har imidlertid forblitt hos kvinner: En stor del av den målbare økonomiske veksten for eksempel i de skandinaviske landene i de siste 50 årene er et resultat av økt kvinnelig deltakelse på arbeidsmarkedet, hovedsakelig i offentlige omsorgstjenester og andre tjenester, som har erstattet ubetalt husarbeid utført av kvinner.<sup>79</sup>

Hvis man går enda dypere i analysen av forholdet mellom den private og den offentlige sfæren, mener noen feministiske teoretikere at selve staten er essensielt patriarkalsk og derfor ute av stand til å generere positive endringer.<sup>80</sup> Som Barbara Ann White uttaler: «Since the masculinist view

77 Dorothy Smith, «Women, the Family and Corporate Capitalism», *Berkeley Journal of Sociology*, vol. 20, 1975, s. 55–90.

78 Et banebrytende arbeid i norsk sammenheng er Tone Sverdrups doktoravhandling om hjemmearbeid og betaling av forbruksutgifter som grunnlag for erverv av eiendomsrett i ekteskap og samliv. Se Tone Sverdrup, *Stiftelse av sameie i ekteskap og ugift samliv*, Universitetsforlaget 1997. Tove Stang Dahl stilte i sin analyse av kvinners rettsstilling spørsmål om hvordan kvinners ubetalte hus- og omsorgsarbeid kunne verdsettes gjennom en individuell rett til minimumslønn for alle borgere. Se «Kvinnens rett til penger» i Tove Stang Dahl (red.), *Kvinneverett II*, Universitetsforlaget, 1985; Waring, 1988; Julie Aslaksen og Charlotte Koren, «Reflections on Unpaid Household Work, Economic Growth, and Consumption Possibilities», i Margunn Bjørnholt og Ailsa McKay (red.), *Counting on Marilyn Waring: New Advances in Feminist Economics*, 2. utgave, Demeter Press, 2014, s. 55–69; Johanna Varjonen og Leena M. Kirjavainen, «Women's Unpaid Work Was Counted But ...», i Margunn Bjørnholt og Ailsa McKay (red.), *Counting on Marilyn Waring: New Advances in Feminist Economics*, 2. utgave, Demeter Press, 2014, s. 71–86.

79 Aslaksen og Koren, 2014, s. 57.

80 Carrie Menkel-Meadow, «Feminist Legal Theory, Critical Legal Studies, and Legal Education or 'The Fem-Crits Go to Law School'», *Journal of Legal Education*, vol. 38, nr. 1–2, 1988, s. 61–85, 73.

is inherently hierarchical in nature, changes within the system to redress any particular ills towards women will only be patchwork in nature.»<sup>81</sup>

Ifølge White er dikotomien mellom en feministisk omsorgsetikk<sup>82</sup> og en maskulin autonomietikk villedende ettersom feministisk omsorgsetikk er en del av selve den patriarkalske strukturen:<sup>83</sup>

The female ethic of care actually sets women up to be oppressed: oppressed in their bodies through the rigors of childbearing and invasive sex, in their minds through limitations on their intellectual endeavours, in their emotions which are discounted as irrelevant, and in their relationships, in which they are always subordinate to men.

Mellom rasjonelle aktører på (det offentlige) markedet er tvang enten ikke-eksisterende eller en forbudt eksternalitet, men *utenfor* markedet er tvang mot kvinner reelt.<sup>84</sup> Samtidig henger disse sammen, ved at billig kvinnelig arbeidskraft som reproduseres utenfor markedet kan utnyttes i markedet ved behov.<sup>85</sup> Dette kan forekomme i krisesituasjoner som kriger og pandemier. Kvinners arbeid i hjemmet blir imidlertid ikke tilstrekkelig betalt, kreditert eller verdsatt. Arbeidet kan til og med nedvurderes, for eksempel ved at barnepass og barselpermisjon stigmatiseres.<sup>86</sup>

Lav alternativkostnad ved betalte hjemmetjenester, altså at ulønnet hjemmearbeid kan være et mulig alternativ, reduserer også verdien av arbeidet til de kvinnene som har sitt lønnsarbeid på dette markedet. Dermed er lave alternativkostnader forbundet med ulik lønn og kjønns-segregering på etablerte markeder og med rase- og klasseskiller.<sup>87</sup> I amerikansk sammenheng har abortforbud blitt nevnt som eksempel på regulering som er kvinnefiendtlig, men økonomisk fornuftig fordi abortrettigheter er en trussel mot reproduksjon av billig arbeidskraft. Et annet

---

81 Barbara Ann White, «Feminist Foundations for the Law of Business: One Law and Economics Scholar's Survey and (Re)view», *UCLA Women's Law Journal*, vol. 10, nr. 1, 1999, s. 39–102, 46.

82 White, 1999, s. 48. Se også Ramona L. Paetzold, «Feminism and Business Law: The Essential Interconnection», *American Business Law Journal*, vol. 31, nr. 4, 1994 s. 699–[ii], 710.

83 White, 1999, s. 46.

84 Wiegers, 1992, s. 198.

85 Wiegers, 1992, s. 199.

86 Wiegers, 1992, s. 177.

87 Wiegers, 1992, s. 177.



eksempel er at arbeidervernlover historisk sett har vært til skade ved å øke arbeidsledigheten blant kvinner.<sup>88</sup>

Til slutt ser jeg på to viktige områder for rettsøkonomien: kontraktsretten og erstatningsretten. Kontraktsretten er det viktigste verktøyet for å oppnå effektiv fordeling av ressurser i et samfunn. Inngåelse av avtaler medfører imidlertid transaksjonskostnader, og skaper i en del tilfeller alvorlig markedssvikt. For å oppmuntre til effektiv avtaleinngåelse bør partene få de rette insentivene, som erstatning for kontraktsbrudd.<sup>89</sup> Erstatningsretten er i seg selv en mekanisme for å minimere kostnadene ved farlig atferd for samfunnet.<sup>90</sup>

### 14.5.3 Kontraktsrett

Som vi vet fra konvensjonell rettsøkonomi,<sup>91</sup> er en kontrakt et verktøy for rasjonelle aktører å oppnå Pareto-effektive transaksjoner og til slutt Pareto-optimalitet. Ifølge Coase-teoremet, som ble utarbeidet av Ronald Coase,<sup>92</sup> vil partene i fravær av transaksjonskostnader øyeblikkelig inngå avtaler som umiddelbart overfører alle goder fra den opprinnelige eieren til den som tillegger rådigheten størst verdi, eller som Coase selv sier: «Eternity can be experienced in a split second.»<sup>93</sup>

Å se Pareto-effektiv avtaleinngåelse fra et alternativt og feministisk synspunkt er et av de mest givende områdene innenfor økonomisk forskning. Vi diskuterte dette allerede i innledningen ved å bruke *relasjonell kontraktsøkonomi* som eksempel. Det andre eksempelet, som er relatert til det første, gjelder forholdet mellom effektivitet og rettferdighet

88 Janet Rifkin, «Toward a Theory of Law and Patriarchy», *Harvard Women's Law Journal*, vol. 3, 1980, s. 83–96. Se også Steinar Holden og Åsa Rosén, «Discrimination and Employment Protection», *Journal of the European Economic Association*, vol. 12, nr. 6, 2014, s. 1676–1699.

89 Eide og Stavang, 2018, s. 347–391.

90 Eide og Stavang, 2018, s. 243–262.

91 Se Eide og Stavang, 2018, s. 349–364.

92 Se Eide og Stavang, 2018, s. 131–159.

93 Ronald H. Coase, «The Firm, the Market, and the Law», i Ronald H. Coase, *The Firm, the Market, and the Law*, University of Chicago Press, 1988, s. 1–32, 15.

i kontraktinngåelse, som blant annet diskuteres i økonomisk analyse av urimelighetsregelen i de nordiske avtalelovene § 36.<sup>94</sup>

Den relasjonelle egenarten ved kontraktsinngåelse er også et sentralt tema i *atferdsøkonomi*.<sup>95</sup> Det feministiske økonomer kan tilføre diskusjonen er å vise den idealtypiske «maskuline» egenarten ved det Pareto-effektive idealet, sammenlignet med det «feminine» særpreget i personlige forhold. Det er imidlertid også mulig å analysere kontraktsinngåelse uten denne dikotomien ved å ta i betraktning tillitselementet og fellesskapet der kontraktsinngåelsen finner sted. Også tillits- og fellesskapsbasert kontraktsinngåelse er imidlertid fremdeles rasjonell kontraktsinngåelse og kan dermed skilles fra «emosjonell» kontraktsinngåelse, som er typisk for personlige relasjoner for eksempel i en familie. Sagt med økonomiske begreper er det slik at når aktører i et kontraktsmessig forhold må ta beslutninger, er beslutningsprosessen deres modellert som en *kostnytte*-analyse basert på en sammenligning med Kaldor-Hicks-effektivitet.<sup>96</sup> Man antar at beslutningstakere bruker eller responderer på rene økonomiske verktøy, som fører tilbake til universell kommodifisering – ettersom det ikke er noe i menneskelige «relasjoner» som ikke kan betraktes som transaksjoner.<sup>97</sup> Fra et feministisk synspunkt er det derfor – til tross for språket – den maskuline modellen med rasjonell nytteverdi som maksimerer den økonomiske mannen, som ligger i kjernen av kontrakten.<sup>98</sup>

Slik relasjonelle kontraktsteoretikere og institusjonelle økonomer imidlertid har vist, er kontrakter «befengt» (fra et konvensjonelt økonomisk synspunkt) med ikke-rasjonelle forhold og markedssvikt som transaksjonskostnader. Som feministiske kontraktsteoretikere har pekt på, er kontrakter relasjonelle hvis de tar sikte på samarbeid i stedet for å fremme partenes egeninteresse. Selv om det kan finnes ikke-relasjonelle kontrakter (for eksempel kjøp av bensin av et ukjent merke i en fremmed by man ikke forventer å besøke igjen), bygger de fleste kontrakter på eksisterende

94 Se Trine-Lise Wilhelmsen, «Avtalelovens § 36 og økonomisk effektivitet», *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, nr. 1, 1995, s. 1–240.

95 Om atferdsøkonomi se Eide og Stavang, 2018, s. 617–632.

96 Se Eide og Stavang, 2018, s. 112–119.

97 Belcher, 2000, s. 42.

98 Belcher, 2000, s. 45.

relasjoner mellom partene, inkludert økonomiske betingelser som bygger på sosiale normer mellom dem. Ofte vil kontraktsforhold vare lenger enn kontraktene som styrer dem. For eksempel blir langsiktige kontraktsforhold regulert gjennom en rekke av kortvarige kontrakter.<sup>99</sup> Dette kan ses på arbeidsmarkedet der mange etterfølgende åremålskontrakter i mange jurisdiksjoner betraktes som et vedvarende arbeidsforhold.

Ett eksempel på den relasjonelle egenarten i kontrakter er det som i feministisk kontraktsteori kalles «seksuelt overførbar gjeld». Som Alice Belcher har pekt på, lykkes ikke økonomisk kontraktsteori i å gjøre noe med «rotet» som er essensen i den emosjonelle forpliktelsen i personlige forhold. Noe av dette rotet gjelder «seksuelt overførbar gjeld», der bankenes offentlige kommersielle bekymringer møter private emosjonelle forhold.<sup>100</sup> Seksuelt overførbar gjeld er et problem som oppleves av ektefeller eller partnere (kausjonister) som stiller sikkerhet for gjelden i virksomheten til den andre ektefellen eller partneren overfor kreditorer eller långivere.<sup>101</sup> Dette er først og fremst et problem for kvinner, fordi det hovedsakelig er mannlige partnere som driver næringsvirksomhet som tar opp lån, og som ber kvinnelige partnere om å stille deres del av familiehjemmet som sikkerhet for lånet. Hvis virksomheten går konkurs, vil kausjonisten (konen) oppleve at kreditoren (banken) tar hjemmet hennes. Et nøkkelspørsmål er om rettsreglene noensinne vil åpne for at konen som har stilt kausjon kan slippe unna kontrakten hun har inngått med banken og beholde huset.<sup>102</sup>

## 14.5.4 Erstatningsrett

«Rotet» i forholdet mellom mennesker gjenspeiles også i diskusjonen om erstatning for skade og økonomisk tap. I økonomisk teori anerkjennes bare gjenoppretting av den økonomiske verdien av den skadede interessen. I henhold til feministisk teori kan begrensningen i økonomisk teori

99 Belcher, 2000, s. 38.

100 Belcher, 2000, s. 42.

101 Misty Bailey, «Sexually Transmitted Debt: Criticisms and Prospects for Reforms», *Auckland University Law Review*, vol. 8, 1999, s. 1001–1032; Belcher, 2000, s. 42–44.

102 Belcher, 2000, s. 42.

særlig ses i det økonomiske konseptet eksternalitet, som utelukker skadekilder som er systemiske trekk ved undertrykkelse og sosial ulikhet.<sup>103</sup> Som eksempel kan nevnes den økonomiske risikoen for kvinner relatert til barnefødsler.<sup>104</sup> Et annet eksempel er som følger: Selv om den økonomiske verdien av en skadet kroppsdel, for eksempel et ben eller en arm, kan gjenopprettes etter et overfall, betyr det ikke at den psykiske skaden ved å miste kontrollen over eget liv er avhjulpet. Det samme gjelder når noen uten samtykke fratras rådigheten over et formuesgode. I et feministisk perspektiv foreligger det her faktisk to skader: for det første tapet av rådighet som den økonomiske analysen identifiserer; og for det andre skaden på den skadelidtes personlige autonomi.<sup>105</sup> Som Jeanne Schroeder sier:<sup>106</sup>

if what is violated is not only the masculine element of possession (injured limb), but also the feminine element of enjoyment (personal autonomy), monetary compensation will not restore the lost experience.

I rettsøkonomien er det imidlertid en tendens til å overse eller se bort fra disse ideelle/ikke-økonomiske verdiene eller skadene.<sup>107</sup> Rettsreglene diskriminerer både når det gjelder hvor tilgjengelige rettsmidlene er og omfanget av rettsmidler som tilbys, og undertrykte kategorier – de fattige, de eldre, kvinnene, barna og de etniske minoritetene – forhindres fra å få erstatning.<sup>108</sup> I nordisk rett er det imidlertid mulig å få delvis erstatning for en ikke-økonomisk skade eller personlig krenkelse (for eksempel *oppreisningserstatning* i skadeserstatningsloven § 3-5) som for eksempel kommer til anvendelse ved diskriminering, krenkelse og seksuell trakassering.<sup>109</sup> Et særlig sterkt vern følger av likestillings- og diskriminerings-

103 Wieggers, 1992, s. 187.

104 Se f.eks. Marianne Fastvold, «Rettsikkerhet under fødsel» i Tove Stang Dahl (red.), *Kvinnerett I*, Universitetsforlaget, 1985.

105 Jeanne L. Schroeder, «Three's a Crowd: A Feminist Critique of Calabresi and Melamed's One View of the Cathedral», *Cornell Law Review*, vol. 84, nr. 2, 1998–1999, s. 394–503, 416–417.

106 Schroeder, 1999, s. 417.

107 Wieggers, 1992, s. 182, se Radin, 1987, s. 1878.

108 Richard L. Abel, «A Critique of American Tort Law», *British Journal of Law and Society*, vol. 8, nr. 2, 1981, s. 199–232, 202.

109 Se Birgitte Hagland, «Individuelt oppreisningsansvar for seksuell krenkelse», *Tidsskrift for erstatningsrett, forsikringsrett og trygderett*, nr. 2–3, 2018, s. 75–78; Birgitte Hagland, «Erstatningsvern ved personskade på saksområder hvor kvinner er typiske skadelidte», *Tidsskrift for erstatningsrett*,

lovgivningen, som gir ofre for diskriminering, trakassering og seksuell trakassering i arbeidslivet en rett til oppreisning og erstatning på objektivt grunnlag. Det sterke vernet, som har blitt utviklet av EU-domstolen, er begrunnet i at tilgang til arbeid er av stor betydning både fra et individuelt og et samfunnsøkonomisk ståsted.<sup>110</sup> På dette samfunnsområdet anses det derfor nødvendig med en særlig effektiv sanksjonering av brudd på diskrimineringslovgivningen.

For det andre er det i økonomisk teori en tendens til å se bort fra forskjellene mellom de sosiale omgivelsene til enkeltpersoner ved vektleggingen av den økonomiske skaden som er påført, og teorien har en tilbøyelighet til å undervurdere verdien av kvinnelige aktiviteter som husarbeid sammenlignet med lønnsarbeid. For eksempel er ikke ubetalt husarbeid inkludert i vanlige økonomiske mål som bruttonasjonalproduktet (BNP). Det har imidlertid vært forsøk på å opprette mål for ubetalt arbeid som en genuin fremdriftsindikator (*genuine progress indicator*, GPI).<sup>111</sup> Generelt anses BNP å beskrive ikke bare et usaklig, men også et ikke-bærekraftig syn på markedet og samfunnet, siden enhver utgift tolkes som en bidragsyter til velferd, uten å skille mellom velferdsøkende og velferdsreduserende aktivitet, enten det gjelder opprydding etter en miljøkatastrofe, tiden og pengene som medgår for å pendle til jobben eller helseutgifter som skyldes eksponering for luftforurensning. BNP tar heller ikke høyde for forbruk eller forringelse av eiendeler, for eksempel overforbruk av naturressurser, og måler derfor ikke bærekraftig inntekt. Noen kritikere hevder til og med at BNP implisitt er en del av et politisk prosjekt som oppmuntrer til kommodifisering på grunn av sitt fokus på markedsaktivitet, som fremmer utvidelse av markedsrelasjoner

---

*forsikringsrett og trygderett*, nr. 2–3, 2018, s. 79–107; Morten Kjelland, «Oppreisningserstatning ved fysiske og psykiske krenkelser – en analyse av høyesterettspraksis og sentrale utviklingslinjer», i Gunnar Bergby mfl. (red.), *Rettsavklaring og rettsutvikling – Festskrift til Tore Schei*, Universitetsforlaget, 2016, s. 703–758.

110 Se Anne Hellum og Vibeke Blaker Strand, *Likestillings- og diskrimineringsrett*, Gyldendal Juridisk, 2022, kapittel 20.

111 Günseli Berik, «Measuring what Matters and Guiding Policy: An Evaluation of the Genuine Progress Indicator», *International Labour Review*, vol. 159, nr. 1, 2020, s. 71–94; Jonas Van der Slycken, *Beyond GDP: alternative measures of economic welfare for the EU-15*, Universiteit Gent, 2021.

og generering av flere profittskapende muligheter, og som usynliggjør de negative eksternalitetene som frembringes av denne prosessen.<sup>112</sup>

## 14.6 Oppsummering

I dette kapittelet har jeg diskutert hovedpostulatene i konvensjonell økonomisk teori som vi kjenner fra undervisning og litteratur i rettsøkonomi, og hvordan alternative og feministiske tilnærminger til økonomisk analyse har oppfattet dem. Disse hovedpostulatene som jeg har diskutert, er individualisme, rasjonalitet, pristeori, velferdsteori og offentlig teori. Kapittelet har vært svært selektivt både når det gjelder økonomisk teori og feministisk teori, siden det er en rekke alternative tilnærminger på begge områdene.

Hovedangrepsmålet for kritikken som er diskutert i dette kapittelet, er idealet med den rasjonelle økonomiske mannen i konvensjonell økonomisk teori, som er utledet fra klassisk liberalisme, og hans markedsatferd med andre rasjonelle økonomiske menn som en idealtipe av markedsbasert atferd. Det normative prosjektet til velferdsøkonomi – effektiv fordeling av ressurser i et samfunn – diskuteres mot denne bakgrunnen og ut fra fundamentale rettsøkonomiske konsepter som eiendomsrett, kontrakten og skadeserstatning.

Ettersom det er mange tilnærminger til økonomisk teori og til feminisme, kan man ikke gi et entydig feministisk alternativ til økonomi, ikke engang til konvensjonell økonomisk teori som det er fokusert på i dette kapittelet. Det samme gjelder rett, rettsteori og rettsøkonomi. Potensialet som ligger i en kritisk, feministisk diskusjon av rettsøkonomi, kan imidlertid heller ikke undervurderes. Gjennom en slik diskusjon kan det oppnås ny innsikt i økonomisk atferd og betydninger av kjønn, og hvilken rolle økonomisk teori har i forståelsen av rett og regulering.

---

112 Günseli Berik, «To measure and to narrate: Paths toward a sustainable future», *Feminist Economics*, vol. 24, nr. 3, 2018, s. 136–159.

## Litteratur

- Abel, Richard L. «A Critique of American Tort Law». *British Journal of Law and Society* vol. 8, nr. 2 (1981) s. 199–232.
- Arrow, Kenneth J. «Gifts and Exchanges». *Philosophy & Public Affairs* vol. 1, nr. 4 (1972) s. 343–362.
- Aslaksen, Julie og Charlotte Koren. «Reflections on Unpaid Household Work, Economic Growth, and Consumption Possibilities». I *Counting on Marilyn Waring: New Advances in Feminist Economics*. Margunn Bjørnholt og Ailsa McKay red., 2. utgave, Demeter Press, 2014, s. 55–69.
- Bailey, Misty. «Sexually Transmitted Debt: Criticisms and Prospects for Reforms». *Auckland University Law Review* vol. 8 (1999) s. 1001–1032.
- Becker, Gary. *A Treatise on the Family*. Harvard University Press, 1981.
- Belcher, Alice. «A Feminist Perspective on Contract Theories from Law and Economics». *Feminist Legal Studies* vol. 8 (2000) s. 29–46.
- Beneria, Lourdes, Günseli Berik og Maria Floro. *Gender, Development and Globalization: Economics as if All People Mattered*. Routledge, 2015.
- Berik, Günseli. «Measuring what Matters and Guiding Policy: An Evaluation of the Genuine Progress Indicator». *International Labour Review* vol. 159, nr. 1 (2020) s. 71–94.
- Berik, Günseli. «To measure and to narrate: Paths toward a sustainable future». *Feminist Economics* vol. 24, nr. 3 (2018) s. 136–159.
- Bjørnholt, Margunn og Ailsa McKay (red.). *Counting on Marilyn Waring: New Advances in Feminist Economics*. 2. utgave. Demeter Press, 2014.
- Bollier, David. «Global Citizenship: Plausible Fears and Necessary Dreams» (april 2014). [https://greattransition.org/images/Bollier\\_Commons\\_as\\_a\\_Template\\_for\\_Transformation.pdf](https://greattransition.org/images/Bollier_Commons_as_a_Template_for_Transformation.pdf).
- Calabresi, Guido og Douglas Melamed. «Property Rules, Liability Rules and Inalienability: One View of the Cathedral». *Harvard Law Review* vol. 85 (1972) s. 1089–1128.
- Coase, Ronald H. «The Firm, the Market, and the Law». I *The Firm, the Market, and the Law*. Ronald H. Coase, University of Chicago Press, 1988, s. 1–32.
- Cohen, Ronnie. «Feminist Thought and Corporate Law: It's Time to Find Our Way Up From the Bottom (Line)». *American University Journal of Gender, Social Policy & the Law* vol. 2, nr. 1 (1993) s. 1–36.
- Coleman, Jules L. «Efficiency, Utility, and Wealth Maximization». *Hofstra Law Review* vol. 8 (1980) s. 509–551.
- Cumbers, Andrew, John Davis og Robert McMaster. «Theorizing the Social Provisioning Process Under Capitalism: Developing a Veblenian Theory of Care for the Twenty-First Century». *Journal of Economic Issues* vol. 49, nr. 2 (2015) s. 583–590.
- Dahl, Tove Stang. «Kvinnerett til penger». I *Kvinnerett II*. Tove Stang Dahl red., Universitetsforlaget, 1985.

- Dennis, Jeanne M. «Lessons of Comparable Worth: A Feminist Vision of Law and Economic Theory». *UCLA Women's Law Journal* vol. 4 (1993) s. 1–36, 16–17.
- England, Paula. «The Separative Self: Androcentric Bias in Neoclassical Assumptions». I *Beyond Economic Man: Feminist Theory and Economics*. Marianne A. Ferber og Julie A. Nelson, University of Chicago Press, 1994, s. 37–43.
- Farber, Marianne A. og Julie A. Nelson (red.). *Beyond Economic Man: Feminist Theory and Economics*. The University of Chicago Press, 1993.
- Farber, Marianne A. og Julie A. Nelson (red.). *Feminist Economics Today: Beyond Economic Man*. University of Chicago Press, 2003.
- Fastvold, Marianne. «Rettsikkerhet under fødsel». I *Kvinnerett I*. Tove Stang Dahl red., Universitetsforlaget, 1985.
- Friedman, David. «Law and Economics». I *The New Palgrave Dictionary of Economics*. Palgrave Macmillan red., Palgrave Macmillan, 1987. DOI: [https://doi.org/10.1057/978-1-349-95121-5\\_693-1](https://doi.org/10.1057/978-1-349-95121-5_693-1).
- Gray, Rob. «Accounting and Economics: The Psychopathic Siblings: A Review Essay». *The British Accounting Review* vol. 22 (1990) s. 373–388.
- Griffiths, Anne. «Legal Pluralism». I *An Introduction to Law and Social Theory*. Reza Banakar og Max Travers red., Hart Publishing, 2002, s. 289–310.
- Hagland, Birgitte. «Erstatningsvern ved personskade på saksområder hvor kvinner er typiske skadelidte». *Tidsskrift for erstatningsrett, forsikringsrett og trygderett* nr. 2–3 (2018) s. 79–107.
- Hagland, Birgitte. «Individuelt oppreisningsansvar for seksuell krenkelse». *Tidsskrift for erstatningsrett, forsikringsrett og trygderett* nr. 2–3 (2018) s. 75–78.
- Hardin, Garrett. «The Tragedy of Commons» *Science* vol. 162, nr. 3859 (1968) s. 1243–1248.
- Hellum, Anne. «Engendering the human right to water and sanitation: Integrating the lived experiences of women and girls». I *The Human Right to Water: Theory, Practice and Prospects*. Malcolm Langford og Anna Russell red., Cambridge University Press, 2017.
- Hellum, Anne. «Over bekken etter vann? Retten til vann for livsopphold i Zimbabwe». *ILov, liv og lære*. Hans Christian Bugge mfl. red., Universitetsforlaget, 2016, s. 255–270.
- Hellum, Anne og Vibeke Blaker Strand. *Likestillings- og diskrimineringsrett*. Gyldendal Juridisk, 2022.
- Himmelweit, Susan. «The prospects for caring: Economic theory and policy analysis». *Cambridge Journal of Economics* vol. 31, nr. 4 (2007) s. 581–599.
- Holden, Steinar og Åsa Rosén. «Discrimination and Employment Protection». *Journal of the European Economic Association* vol. 12, nr. 6 (2014) s. 1676–1699.
- Ikdahl, Ingunn. *Securing women's homes: The dynamics of women's human rights at the international level and in Tanzania*. Doktorgradsavhandling, Universitetet i Oslo, 2010.



- Ikdahl, Ingunn mfl. «Human rights, formalisation and women's land rights in southern and eastern Africa». *Studies in Women's Law* nr. 57 (2005). Universitetet i Oslo. <https://www.jus.uio.no/ior/forskning/omrader/kvinnerett/publikasjoner/skriftserien/dokumenter/noradrapport.pdf>.
- Kennedy, Duncan. «Distributive and Paternalist Motives in Contract and Tort Law, with Special Reference to Compulsory Terms and Unequal Bargaining Power». *Maryland Law Review* vol. 41 (1982) s. 563–658.
- Kjelland, Morten. «Oppreisningserstatning ved fysiske og psykiske krenkelser – en analyse av høyesterettspraksis og sentrale utviklingslinjer». I *Rettsavklaring og rettsutvikling – Festskrift til Tore Schei*. Gunnar Bergby mfl. red., Universitetsforlaget, 2016, s. 703–758.
- Klein, Diane. «Distorted Reasoning: Gender, Risk-Aversion and Negligence Law». *Suffolk University Law Review* vol. 30 (1997) s. 629–670.
- Koren, Charlotte. *Kvinnene i norsk økonomi*. Universitetsforlaget, 2012.
- Landes, Elisabeth M. og Richard A. Posner. «The Economics of the Baby Shortage». *The Journal of Legal Studies* vol. 7, nr. 2 (1978) s. 323–348.
- McCluskey, Martha T. «Law and Economics Against Feminism». I *The Oxford Handbook of Feminism and Law in the United States*. Deborah Brake, Martha Chamallas og Verna Williams red., Oxford Handbooks Online, juni 2021. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780197519998.013.20.
- Menkel-Meadow, Carrie. «Feminist Legal Theory, Critical Legal Studies, and Legal Education or 'The Fem-Crits Go to Law School'». *Journal of Legal Education* vol. 38, nr. 1–2 (1988) s. 61–85.
- Ostrom, Elinor. *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge University Press, 1990.
- Ostrom, Elinor. «The Institutional Analysis and Development Approach». I *Designing Institutions for Environmental and Resource Management*. Edna Tusak Loehman og D. Marc Kilgour red., Edward Elgar, 1998, s. 68–90.
- Ostrom, Elinor mfl. «Revisiting the Commons: Local Lessons, Global Challenges». *Science* vol. 284, nr. 5412 (1999) s. 278–282.
- Paetzold, Ramona L. «Feminism and Business Law: The Essential Interconnection». *American Business Law Journal* vol. 31, nr. 4 (1994) s. 699–[ii].
- Posner, Richard A. *Economic Analysis of Law*. 4. utgave. Little, Brown and Company, 1992.
- Posner, Richard A. *Sex and Reason*. Harvard University Press, 1992.
- Poteete, Janssen og Elinor Ostrom. *Working Together: Collective Action, the Commons, and Multiple Methods in Practice*. Princeton University Press, 2010.
- Power, Marilyn. «Social Provisioning as a Starting Point for Feminist Economics». *Feminist Economics* vol. 10, nr. 3 (2004) s. 3–19.
- Radin, Margaret Jane. *Contested Commodities*. Harvard University Press, 1996.

- Radin, Margaret Jane. «Market-Inalienability». *Harvard Law Review* vol. 100, nr. 8 (1987) s. 1849–1937.
- Radnizky, Gerard. «Cost-Benefit Thinking in the Methodology of Research: the ‘Economic Approach’ Applied to Key Problems of the Philosophy of Science». I *Economic Imperialism: The Economic Approach Applied Outside the Field of Economics*. Gerard Radnizky og Peter Bernholz red., Paragon House, 1987, s. 283–334.
- Reilly, Bernard J. og Myroslaw Kyj. «Economics and Ethics». *Journal of Business Ethics* vol. 9, nr. 9 (1990) s. 691–698, 6945696.
- Rifkin, Janet. «Toward a Theory of Law and Patriarchy». *Harvard Women’s Law Journal* vol. 3 (1980) s. 83–96.
- Schroeder, Jeanne Lorraine. *The Vestal and the Fasces: Hegel, Lacan, Property, and the Feminine*. University of California Press, 1998, s. 232–235.
- Schroeder, Jeanne L. «Three’s a Crowd: A Feminist Critique of Calabresi and Melamed’s One View of the Cathedral». *Cornell Law Review* vol. 84, nr. 2 (1998–1999) s. 394–503.
- Smith, Dorothy. «Women, the Family and Corporate Capitalism». *Berkeley Journal of Sociology* vol. 20 (1975) s. 55–90.
- Sunstein, Cass R. «On Academic Fads and Fashions». *Michigan Law Review* vol. 99 (2001) s. 1251–1264.
- Sverdrup, Tone. *Stiftelse av sameie i ekteskap og ugift samliv*. Universitetsforlaget, 1997.
- Tronto, Joan C. *Caring Democracy: Markets, Equality, and Justice*. New York University Press, 2013.
- Ussher, Jane. *Women’s Madness: Misogyny or Mental Illness*. Harvester Wheatsheaf, 1991.
- Van der Slycken, Jonas. *Beyond GDP: alternative measures of economic welfare for the EU-15*. Universiteit Gent, 2021.
- Varjonen, Johanna og Leena M. Kirjavainen. «Women’s Unpaid Work Was Counted But ...». I *Counting on Marilyn Waring: New Advances in Feminist Economics*. Margunn Bjørnholt og Ailsa McKay red., 2. utgave, Demeter Press, 2014, s. 71–86.
- Weintraub, E. Roy. «Neoclassical Economics». I *The Concise Encyclopedia of Economics*. David R. Henderson red., Liberty Fund, 2002. <https://www.econlib.org/library/Enc1/NeoclassicalEconomics.html>.
- Wilhelmsen, Trine-Lise. «Avtalelovens § 36 og økonomisk effektivitet». *Tidsskrift for Rettsvitenskap* nr. 1 (1995) s. 1–240.
- White, Barbara Ann. «Feminist Foundations for the Law of Business: One Law and Economics Scholar’s Survey and (Re)view». *UCLA Women’s Law Journal* vol. 10, nr. 1 (1999) s. 39–102.
- Wærness, Kari. «The Invisible Welfare State: Women’s Work at Home». *Acta Sociologica* vol. 21 (1978) s. 193–207.